

Het Kennemermeer, vogels annexeren een spartelpas

HANS GROOT

Enkele jaren geleden onderging het strand bij IJmuiden een metamorfose. De enorme strandvlakte ten zuiden van de Zuidpier werd ingericht als toeristische trekpleister. In het zuiden werd 25 ha. aangewezen als natuurgebied en in het midden verscheen een recreatieplas, het Kennemermeer.

Al snel bleek dat de natuur zich niet laat leiden. Het natuurproject spoelde na twee stormen weg en de resterende rasters rond het gebied werden vernield. En toen de zon verscheen, namen de badgasten het natuurgebied in spé in bezit. In het noorden lieten de badgasten het gegraven meer voor wat het was. Je komt nu eenmaal niet naar het strand om in een binnenmeer te dobberen. De vogels dachten daar anders over en annexeerden het gebied. Kortom, mens en natuur trokken zich niets aan van convenanten en tekentafels en volgden hun eigen weg. Waar natuur bedacht was, kwamen badpakken en waar peuters hadden moeten spartelen, verschenen mannen met telescopen.

Kustvisie

Inmiddels staat het hele Kennemerstrand ter discussie. Het toeristische noorden trekt nog steeds te weinig mensen. De zeejachthaven staat meestal leeg en het recreatiemeer zit vol vogels en coli-bacteriën. Het beoogde natuurgebied in het zuiden is al jaren populair bij badgasten en hondenliefhebbers. Een revitalisering is daarom in de maak en er wordt ook nog een heel klein beetje aan de natuur gedacht. De zuidelijke helft van het Kennemermeer zou gedeeltelijk worden aangewezen als vogelreservaat. Wat met het beoogde natuurgebied in het zuiden zal

gaan gebeuren, is niet duidelijk. Met enig geduld ontwikkelt zich hier een mooi natuurgebied. Dan moet echter wel het terrein een kans krijgen om zich ongestoord te ontwikkelen, dus zonder badgasten, honden en ander volk.

Ontwikkeling van het Kennemermeer

Hoewel het meer zou worden doorgespoeld met zout water, is van dit voornemen niets terecht gekomen. Het meer is inmiddels flink verzoet. De vegetatie rondom het meer is kenmerkend voor de pioniers die zich in dit klimaat thuis voelen. Ook amfibieën wisten het Kennemermeer te vinden, waaronder de rugstreeppad. Maar vooral als vogelmeer heeft het Kennemermeer een prima reputatie. De ligging is erg gunstig. Zowel in het voor- als na-jaar trekken honderdduizenden vogels langs en over de kust. Het Kennemermeer fungeert op die route als een pleisterplaats, waar gerust en gevoeraagd kan worden. Als broedgebied is het daarentegen minder succesvol, omdat iedereen in het voorjaar door het gebied heen loopt. Wanneer het Kennemermeer de status van natuurgebied zal krijgen, zal een groot deel van de oevers in de broedtijd afgesloten moeten worden.

Het hele jaar vogels

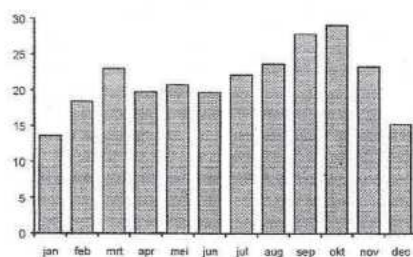
Om de ontwikkelingen in de vogelstand van het gebied te volgen tellen leden van de Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland vanaf januari 1996 vrijwel iedere week het Kennemermeer en haar oevers. In totaal zijn tot en met september 1998 127 verschillende vogelsoorten tijdens de tellingen (N = 105) waargenomen. Het hele jaar rond blijkt het Kennemermeer aantrekkelijk voor vogels te zijn. In

figuur 1: Gemiddeld aantal soorten per telling per maand.

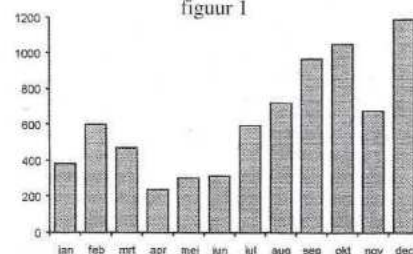
figuur 2: Gemiddeld aantal exemplaren per telling per maand.

figuur 3: Procentuele verdeling in de talrijkheid van verschillende soortgroepen in het zomerhalfjaar.

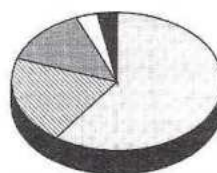
figuur 4: Procentuele verdeling in de talrijkheid van verschillende soortgroepen in het winterhalfjaar.

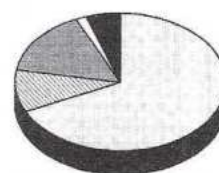
figuur 1

figuur 2

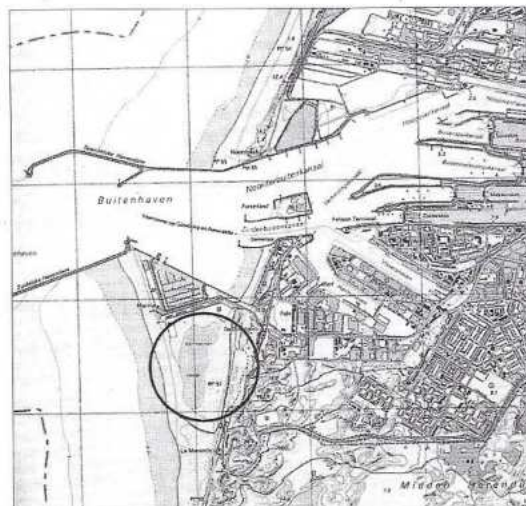

figuur 3

figuur 4

Het Kennemermeer onder de rook van de Hoogovens, ingeklemd tussen een zeejachthaven en de IJmuiderslag

figuur 1 staat weergegeven hoeveel soorten en in figuur 2 hoeveel exemplaren er gemiddeld per telling per maand zijn gezien.

In de echte wintermaanden -december tot en met februari- zijn niet zo veel verschillende soorten aan te treffen. Omdat het meer dus aardig zoet en ondiep en is, bevriest het snel. Dit was met name het geval in januari/februari 1997, de laatste Elfstedenwinter. Het Kennemermeer zelf is dan onaantrekkelijk voor watervogels en meeuwen. Alleen op de oevers en duintjes langs het meer kunnen leeuweriken, piepers en gorzen nog hun kostje bijeen scharrelen. De maand december scoort echter wel de hoogste aantallen vogels in het jaar; vooral eenden en meeuwen zijn dan talrijk.

Een grote variatie

De voorjaarsstrek piekt qua aantallen soorten en exemplaren in maart. Veel eenden- en meeuwensoorten zijn dan op weg naar hun broedgebied. Ook de steltloper trek begint dan op gang te komen. Na maart wordt het een stuk rustiger op en bij het Kennemermeer. Deels komt dit doordat de zilver- en kleine mantelmeeuwen, die in grote aantallen in het havengebied van IJmuiden broeden, druk bezig zijn om voor nakomelingen te zorgen en veelal op zee of in het binnenland voedsel voor hun kroost zoeken. De aantallen vogels op de plas lopen vanaf juli weer op, niet in de laatste plaats vanwege de aantallen jonge meeuwen die vanuit de kolonies naar de kust komen. Vanaf augustus nemen de een-

den ook weer bezit van het Kennemermeer. Vooral bergeenden met hun jongen, kraakeenden, wintertalingen en wilde eenden dobberen met tientallen exemplaren per soort in de plas. In september en oktober, op het hoogtepunt van de najaarsstrek, worden veel soorten en hoge aantallen geteld. Naast de talrijke eenden en meeuwen bezoeken veel steltlopersoorten op doortrek, zoals onder andere kleine strandloper, bonte strandloper, rosse grutto, regenwulp, groenpootruiter, oeverloper en steenloper, de slijkige oevers. Daarnaast wemelt het in de duintjes naast het Kennemermeer van de kleine vogeltjes die hier korte of langere tijd vertoeven. Kenmerkende soorten zijn de veld- en strandleeuwerik, graspieper, witte kwikstaart, paapje, roodborstapuit, tapuit, grasmus, fitis, kneu en rietgors. Voor vogelaars is dit de leukste tijd van het jaar om te gaan kijken; iedere dag wisselt de vogelbevolking onder invloed van de doortrek en dikwijls vallen er tussen het 'gewone grut' bijzondere soorten te spotten. Voorbeelden hiervan zijn grote en roodkeelpieper, ortolaan en dwerggors. November tenslotte vormt de overgangsmaand naar de winter, waarbij aantallen vogels (op december na) en soorten een stapje terug doen.

Verschillende soortgroepen

De vogelbevolking van het Kennemermeer is in verschillende soortgroepen onder te verdelen. In figuur 3 is de verdeling tussen verschillende soortgroepen voor het zomerhalfjaar (april - september) gegeven. Figuur 4 laat de verdeling zien in het winterhalfjaar (oktober - maart).

In het zomerhalfjaar heeft meer dan de helft van het aantal waargenomen exemplaren betrekking op meeuwen en sterns (bijna 60%). Ook insecteneters, als gierwaluw, graspieper, witte kwikstaart en spreeuw, zijn dan in redelijke aantallen vertegenwoordigd (20% van het totaal). Op de derde plaats komen de watervogels, met bergeend, kraakeend, wintertaling en wilde eend als talrijkste soorten. De steltlopers, zaadeters en overige soorten completeren de vogelbevolking in de zomermaanden.

In het winterhalfjaar liggen de verhoudingen iets anders. De meeuwen/sterns zijn nog steeds verreweg het talrijkst, ook al zijn bijna alle sterns al naar Afrika vertrokken. Daarna volgen de watervogels, waarbij naast eerder genoemde soorten ook eenden als kuifeend en brilduiker een substantiële bijdrage leveren. De insecteneters nemen ruim 10% van het aantal exemplaren voor hun rekening; diverse soorten zijn dan ook naar warmere streken vertrokken.

Links: de bontbekplevier houdt van open terrein om te broeden. De omgeving van het Kennemermeer is prima geschikt.

Rechts: De graspieper voelt zich prima thuis in het open landschap van de kust. Het vogeltje broedt graag in de zee-reep in de omgeving van het Kennemermeer. De graspieper is met name tijdens de najaarsstrek (september en oktober) massaal aanwezig langs de oevers van het meer. (foto's: Henk Harmsen).

Tijdens de voor- en najaarstrek worden er nogal wat schaarse soorten gezien, waaronder de kleinste snippensoort, het bokje (foto: Henk Harmsen).

De zaadeters zijn relatief wat algemener, hetgeen veroorzaakt wordt door diverse soorten leeuweriken, groenlingen, fraters en gorzen. De conclusie is gerechtvaardigd dat het hele jaar door een breed scala aan vogelsoorten van het Kennemermeer gebruik maakt.

Meeuwen en eenden het talrijkst

Als we op soortsniveau kijken, is het mogelijk om te bepalen welke soorten over het hele jaar het talrijkst zijn. Niet geheel onverwacht zijn zilvermeeuw en kleine mantelmeeuw de meest algemene soorten van het Kennemermeer. Beide soorten broeden met honderden paren in het aangrenzende haventerrein van IJmuiden en gebruiken het Kennemermeer als rust-, was- en drinkplaats. In de trektijd komen bovendien meeuwen uit andere streken de al dan niet tijdelijk geleerden aanvullen. De spreeuw komt op de derde plaats. Vooral in de nazomer verblijven grote zwermen spreeuwen in de duintjes rond het Kennemermeer. Wilde eend, bergeend en kraakend zijn de talrijkste eendensoorten en kokmeeuw, grote mantelmeeuw en stormmeeuw maken het meeuwenquintet compleet. De enige insecteneter in de top tien is de graspieper, die met name in de najaarstrek (september en oktober) massaal aanwezig kan zijn langs de oevers van het meer.

In de winter worden alle futensoorten op de plas gezien en verblijven er regelmatig kleine groepjes rosganzen, casarca's, fraters, sneeuw- en geelgorzen op de oevers en aanpalende duintjes. Bijzonder is het jaarlijkse voorkomen in het winterhalfjaar van strandleeuweriken. Bijna nergens anders langs de Noorzeekust van het vaste land van Holland verblijft deze schaarse wintergast langere tijd. In het voorjaar broeden de landelijk schaarse bontbek- en kleine plevier en de zeldzame kuifleeuwerik in het

gebied. Tijdens de voor- en najaarstrek verblijven vele soorten steltlopers en zangvogels rond het Kennemermeer. Jaarlijkse specialiteiten van het gebied zijn dan schaarse soorten als kleine strandloper, bokje, grauwe en rosse franjepoot, grote pieper, paapje en ijsvors. Roofvogels als blauwe kiekendief, boomvalk en velduil proberen hun graantje van de overvloed aan vogels mee te pikken.

Hoe waardevol is het Kennemermeer?

Het is duidelijk dat het gebied het hele jaar door veel soorten vogels aantrekt. De waarde van het gebied ligt niet zozeer in het feit dat bepaalde schaarse soorten er in hoge aantallen voorkomen of broeden. Daarvoor is het terrein simpelweg te klein en is de verstoring door wandelaars te groot. Het Kennemermeer is vooral waardevol voor vogels doordat zeer veel soorten het gebied als stop-over kunnen gebruiken tijdens hun trek langs de Noordzeekust. Het Kennemermeer is zeer strategisch gelegen, midden in de trekbaan langs de kust, en biedt vogels op reis voorzieningen als zoet water om te drinken en te wassen, voedsel en vegetatie om in te rusten. Hiermee onderscheidt het zich van veel plaatsen langs de Noordzeekust en daardoor is het gebied ook zo in trek bij vogelaars.

Is er toekomst voor de natuur?

De toekomstplannen van de gemeente Velsen om het noordelijk deel van het gebied verder in te richten voor intensieve recreatie zullen geen positieve invloed hebben op de waarde van het Kennemermeer voor vogels. Het ruimtebeslag dat dit vergt gaat ten koste van rust- en foerageermogelijkheden van diverse soorten vogels. Ook zal de drukte in het gebied verder toenemen, waardoor diverse vogelsoorten het gebied zullen gaan mijden. De voorgenomen aanleg van een ontsluitingsweg voor het gebied, via de IJmuiderslag langs de oostkant van het Kennemermeer, betekent in dit kader een extra aanslag op de rust in het gebied.

Daarnaast is het de vraag hoe men de functies in het gebied in de praktijk wil scheiden: in het noorden recreatie en in het zuiden natuur. De grens hiertussen loopt midden door het Kennemermeer. Het valt te betwijfelen of het mogelijk is om in dit gebied te kiezen voor natuur en recreatie.

Hopenlijk ondergaat het Kennemermeer daarom niet het lot dat eerder het zuidelijke deel van het Kennemerstrand werd toebedeeld, namelijk tekentafelnatuur. Inrichten is één aspect, het kunnen beheeren en beheersen is een tweede aspect van natuurbeschermen. Met de huidige plannen voor het Kennemerstrand zijn zonering en rust voor de vogels echter nauwelijks gegarandeerd. Gevoerd mag worden dat het Kennemermeer daarom hetzelfde lot is beschoren als het zuidelijk deel van het Kennemerstrand, dat op papier een prachtig natuurontwikkelingsproject was, maar in de praktijk een mislukking, waar niemand zich meer echt druk om wenst te maken.

Met dank aan Guido van Leeuwen voor het vervaardigen van de grafiekjes en Henk Wijkhuizen voor het leveren van informatie over de beleidsmatige ontwikkelingen in het gebied.

Hans Groot is coördinator van de vogeltellingen van het Kennemermeer bij de Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland.

De zwarte ruit (links) en groenpootruit (rechts) mogen graag even rusten in het Kennemermeer (foto: Henk Harmsen).

